

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ОРТОЛОГІЯ У СВІТЛІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО ВАРІЮВАННЯ МОВИ

Стаття присвячена проблемі визначення лексичних норм (етикетної лексики) сучасної української мови, з'ясуванню місця та ролі регіонального варіювання української мови. Експериментально перевірено та проаналізовано специфіку нормативності / ненормативності етикетних форм української мови у свідомості її носіїв. Запропоновано мовні одиниці, які отримали найвищі показники частотності, отже, за кількісним критерієм можуть вважатися нормативними.

Ключові слова: ортологія, лексична варіативність, етикетна лексика.

Сьогодні досконале володіння українською мовою як державною стає важливим компонентом для кожного, тим паче для фахівців різного профілю, адже мовленнєва діяльність є складником професійної.

Очевидно, що ми не завжди володіємо мовними нормами української мови і робимо безліч помилок у своєму мовленні. Тож **актуальність обраної теми** полягає в тому, що незважаючи на наявні доробки вчених, проблема культури мовлення залишається неповністю дослідженою. Разом з тим в Україні існує проблема регіонального варіювання, що ускладнює процес формування мовних норм.

Новизна роботи полягає в тому, що ми спробували визначити основні тенденції в теорії та практиці сучасного нормування української етикетної лексики з оперттям на відомості з корпусної лінгвістики та опитування-анкетування і вперше з'ясувати місце та роль регіонального варіювання української мови.

Об'єкт дослідження – етикетна лексика української мови (м. Одеса, Одеська область) носіїв, для яких українська мова є рідною.

Предмет дослідження – ортологічний аспект регіонального варіювання етикетного мовлення сучасних українців.

Матеріалом дослідження є 18 (9 пар) різних форм вияву ввічливості, етикету українців; 33 джерела, серед яких – підручники, періодичні видання, монографії, статті.

Сьогодні питання регіонального варіювання мови, розвиток регіональних варіантів мов, їхній вплив на фонетичний і лексичний рівень загальномовного варіанта мови гостро постає і хвилює мовознавців. Вивчення їх особливостей є не менш цікавим і необхідним.

Одні вважають це недопустимим явищем у мові, з яким необхідно боротися і позбуватися, інші ж вбачають у цьому своєрідний розвиток і збагачення мови. «Що більше варіантів, то багатша мова», – зазначає Г. Г. Голосовська, доцент кафедри української мови Національного університету «Києво-Могилянська академія» [4]. При цьому, чим глибше ми пізнаємо закономірності функціонування й розвитку мови, тим більше переконуємося, що варіювання мовної системи є її нормальним органічним станом, оскільки кожна мова змінюється в часі і просторі [2, 38].

Подібне явище притаманне не лише українській мові, будь-яка конкретна мова містить у собі, зазвичай, кілька різновидів. Це, на думку В. Н. Ярцевої, пов'язано безпосередньо з територіальними, соціальними, професійними та жанрово-стилістичними особливостями, властивими будь-якій мові [1, 213].

Звідси виходить, що кожен регіон, кожна область може вважати своє мовлення правильним і взірцевим. Тож сьогодні постає важливе і досить-таки складне питання, що ж можна вважати нормою, який варіант тієї чи іншої лексеми, мовної форми є зразковим, правильним, нормативним, як правильно говорити, як формується норма в українській літературній мові.

При вивченні норми необхідно звернення до свідомості носіїв мови, враховувати суспільне схвалення / несхвалення мовного явища, щоб подолати існуючу суб'єктивність кодифікації. Громадське схвалення / несхвалення мовної одиниці можна виявити, здійснивши експеримент.

Посприятим вирішенню проблеми регіонального варіювання може корпус національної мови. Корпус надає інформацію про кількісні характеристики вживання в текстах мовних одиниць. Частотна інформація розкриває закономірності функціонування мови в мовленні. Ми дізнаємось про поширеність тієї чи іншої форми і та мовна форма, яка матиме найбільший відсоток поширеності (частотності вживання), може вважатися за цим критерієм (за кількісним критерієм вживання) нормою. Тому, оскільки частотність вживання може вказати на норму, ми вирішили скористатися подібним методом і провести лінгвістичний експеримент-опитування.

Метою наукової роботи було визначити поширеність тих чи інших лексичних варіантів етикетних форм української мови в південному регіоні.

Відповідно до мети було поставлено такі **завдання**:

- визначити зміст висловлень-вітань, вибачень, висловлень-подяки, прохання та прощань, особливостей їх вживання в українській мові;
- провести опитування носіїв української мови – фахівців з україністики та пересічних носіїв української мови;
- виявити ступінь обізнаності (знань) реципієнтів, рівня їхньої мовної етикетної компетенції, здатності виокремлювати дійсно літературні слова;
- зіставити результати опитування з теоретичними відомостями;
- надати рекомендації та пропозиції щодо поліпшення становища вживання формул ввічливості;
- дослідити за допомогою методики опитування найбільш поширені варіанти мовних етикетних форм в українській мові.

Ми розглянули особливості лексичного рівня регіонального варіювання на прикладі варіативності етикетних норм, оскільки саме етикетні вирази є яскравим прикладом лексичного варіювання в українській мові.

Пропонуючи інформантам українські лексеми етикету, ми провели опитування, аби виявити ступінь обізнаності, вживаності того чи іншого варіанта етикетної лексики. Нас цікавила також здатність носіїв мови виокремлювати дійсно літературні форми.

Опитування було проведено серед 20 інформантів, жіночої та чоловічої статі. Респондентами проведеного нами опитування були педагоги Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, кафедри української мови та літератури, свідомих носіїв української мови, оскільки нам важливою була думка саме фахівців, знавців рідного слова. Рідною мовою усіх реципієнтів є українська. До уваги бралися освіта (реципієнт повинен мати закінчену повну вищу освіту) та місце проживання (останні 10 років). До уваги не бралися критерії соціального статусу.

Респондентам пропонувались анкети, що містили 18 (9 пар) різних форм вияву ввічливості, етикету українців, серед яких були літературно-правильні та розмовні: *Добрий ранок, Доброго ранку, Добридень, Доброго дня, Привіт, Вітаю, Дякую, Спасибі, Будь ласка, Прошу, Щиро дякую, Дуже дякую, Вибачте, Перепрошую, На добраніч, Доброї ночі, Усього доброго, На все добре.*

З поданих пар лексем потрібно було визначити, який із варіантів використовують частіше, який з них вважають правильним та чи є різниця у їх значеннях та ситуаціях використання.

Зробивши певні підрахунки отриманих результатів опитування, можна відмітити, що реципієнти відповідально поставились до завдань, вони не лише чітко вказували відповіді, а й намагались пояснити різницю між поданими парами виразів, вказати на їх особливості та доречність вживання у певній комунікативній ситуації залежно від віку, соціального статусу адресата (85% опитуваних). Помітно, що думки різняться, що, хоч і немає абсолютного лідера та все ж вирізняються певні вирази, які реципієнти вважають правильними.

Щодо визначення правильності-неправильності конкретного виразу ми отримали такі результати:

60% реципієнтів вважають правильним варіант вітання *Доброго ранку*, аніж *Добрий ранок* (10%).

Для переважної більшості реципієнтів вітання *Доброго дня* є більш правильним по відношенню до іншого запропонованого варіанта (40 і 25% відповідно). *Добридень* є більш особистим, дружнім, *Доброго дня* звучить офіційніше та вживається у формальному стилі мовлення, – зазначали учасники опитування. Деякі ж навіть вказували, що правильніше і доцільніше використовувати варіант *Добрий день*, аніж *Добридень*.

Привіт можна сказати подрузі, добре знайомим, під час побутового, неформального спілкування, *Вітаю* – викладачу, під час офіційного мовлення.

За результатами опитування, слова *Дякую* та *Спасибі* є майже однаковими. Хоч несуть однакову семантику, проте є різними за походженням. У цьому випадку дуже незначна похибка у виборі правильності-неправильності того чи іншого варіанта: 40% вказали, що слово *дякую* – правильно, 45% – що обидва варіанти – правильні.

У випадку із варіантами вдячності думки реципієнтів розділились. Більшість вказали варіант *Будь ласка* як правильніший (40%), аніж варіант *Прошу* (10), вважаючи останній калькою з російської мови.

Варіант *Щиро дякую* для більшості учасників анкетування є правильнішим (40%), ніж варіант *Дуже дякую* (10%). Також чимало інформантів вважають (35%), що обидва варіанти – однакові, але з певними особливостями їх вживання. На їхню думку, перший варіант доречніше використовувати в електронних листах, тому що він має більш експресивне забарвлення, а другий – в усному мовленні.

Щодо слів вибачення, то більшість опитуваних обрали варіант *Вибачте* як правильний (35%), варіант *Перепрошую* – 20%, та як такий що має на увазі щось серйозне, або використовується при повторному вибаченні. Проте, незважаючи на це, за результатами спостереження, за частотою вживання *Перепрошую* не поступається чисто українським висловленням-вибаченням, таким як *Вибач* та похідним від нього.

Варіант *На добраніч* визначили правильним 55% опитуваних, коли *доброї ночі* лише 10%. У випадку ж із варіантами *Усього доброго* та *На все добре* – (15 та 55% відповідно). Крім цього, деякі зазначали, що вірніший варіант – *Усього найкращого*.

До того ж 30% опитуваних вказали, що абсолютно всі пари виразів є різними, 10% – зазначили, що всі варіанти – правильні.

Ми визначили поширеність лексичних варіантів етикетних форм української мови. Із результатів проведеного експерименту можемо відмітити, що правильно буде вживати такі форми ввічливості як: *Доброго ранку, Доброго дня, Привіт, Дякую, Щиро дякую, Будь ласка, Вибачте, На добраніч, На все добре.*

Крім того, результати анкетування показали, що думка більшості опитуваних збігається з попередньо проаналізованими нами даними щодо правильності / неправильності висловлювання, вітання, прояву ввічливості.

Реципієнти вміло та чітко визначали доречність запропонованих виразів у конкретній ситуації та вказували їх, що доводить їхню професійну компетентність у цій сфері.

Ми намагалися також зіставити отримані після проведеного опитування результати з відомостями із національного корпусу української мови. Ми скористались корпусом Донецького національного університету (м. Вінниця). На жаль, сьогодні ми не можемо в повному обсязі провести дослідження, оскільки корпуси української мови потребують доопрацювання, вони не містять кількісної інформації щодо слововживання. Ми хотіли дослідити частотність етикетних слововживань української мови, та змогли лише здобути часткову інформацію по текстах художньої прози, але ж, очевидно, цих даних недостатньо для однозначного ствердження, які варіанти є найбільш поширеними.

Здійснивши опитування, ми зрозуміли, що необхідно проводити такого типу дослідження, аби побачити специфіку мислення людей. Враховуючи цю інформацію і певним чином систематизувавши її, можна створити методику навчання, яка б допомогла в подальшому уникати різноманітних девіацій, порушень, неточностей у мовленні населення. До того ж це може слугувати поштовхом для активніших розробок і створень лінгвістичних корпусів мов, що дасть змогу рахувати і порівнювати частотність слів і граматичних одиниць у різних регіонах – вирішити проблему регіонального варіювання; для вивчення регіональних стилів необхідних для глибокого розуміння функціонування мови; пошуку нових підходів до її лексикографічного та граматичного опису, а також відкриються нові перспективи для проведення нових лінгвістичних досліджень.

Список використаної літератури

1. Гуз О. П. проблема регіональної варіативності сучасної французької мови / О. П. Гуз // Одеський лінгвістичний вісник. – 2017. – № 9. – Т. 2. – С. 3–6.
2. Мовна політика та мовна ситуація в Україні. Аналіз і рекомендації / За ред. Юліане Бестерс-Дільгер. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – 363 с.
3. Пономарів О. Д. Чи вітаються зараз українці так, як це робили їхні прадіди? // Українська мінувщина / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 2008. – С. 358–366.
4. Чиста мова [Електронний ресурс]; Режим доступу: <https://www.facebook.com/chystamova/photos/a.309176152571835.1073741828.303942943095156/409229985899784/?type=1&theater>
5. Шведова М. О. Корпусні методи дослідження регіональних відмінностей у межах однієї мови / М. О. Шведова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. (Серія «Філологія»). – К.: КНЛУ, 2017. – Вип. 77. – С. 33–38.